

Наталія ПІЛЬТЯЙ
(Батурич)

Станове піклування у повсякденному житті парафії Покровської церкви в Батурич (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

Упродовж багатьох століть церкви і монастирі були соціально спрямованими осередками. При них відкривалися богадільні, шпиталі, парафіяльні школи, бібліотеки, велася постійна робота, спрямована на матеріальну підтримку парафіян. Не виключенням є й Покровська церква Батурич, яка, згідно з архівними документами, турбувалася про покращення повсякденного життя своїх парафіян.

Джерельною основою для даного дослідження стали виявлені документи Державного архіву Чернігівської області, Державного архіву Сумської області та джерельні матеріали, опубліковані в дореволюційному періодичному церковному виданні «Черниговские епархиальные известия».

Питання фінансового і матеріального забезпечення осіб духовного звання та парафіян Чернігівської єпархії висвітлював у своїх розвідках М. Блакитний. Благодійництво та доброчинність в Україні загалом, в т.ч. й церковна, розглянута у роботах О. Доніка, безпосередньо на теренах Чернігівської єпархії – у працях Г. Полієнко. Проте, даний аспект життя осіб парафії Покровської церкви Батурич в історіографії досі не розглядався.

Реформи Російської імперії другої половини ХІХ ст. значно вплинули на діяльність православної церкви. Зокрема, у серпні 1864 р. було затверджене Положення «О приходских попечительствах при православных церквях», яке декларувало те, що гарантом допомоги буде не держава, а парафія. Згідно цього Положення, при храмах єпархій, у т.ч. й Чернігівської, почали організовуватися парафіяльні опікунства. Перші такі опікунства виникли у Чернігові, Ніжині та Глухові. Вже за рік у Чернігівській єпархії опікунств нараховувалося 85 [1]. Вони мали опікуватися навчальними закладами, що були при церквах, відкривати лікарні, надавати допомогу бідним людям парафії. Матеріальну основу мали складати добровільні пожертвування від парафіян і благодійників.

Переважно парафіяльні опікунства виконували лише частину цих обов'язків – жертви, переважно, йшли на ремонт та благоустрій церкви; школами, здебільшого, опікувалися самі священники.

За даними клірових відомостей за 1902 р. при Покровській церкві в Батурич також діяло опікунство, але «денежных средств попечительство не имеет». Керівником опікунства був священник вказаної церкви – Лаврентій Нежинцев.

Біля Покровської церкви в Батурич на кошти опікунства ще в 1885 р. був збудований дерев'яний будинок для священника цього храму. Згодом поруч – також цегляна будівля церковнопарафіяльної школи «исключительно старанием, заботами и усердием священника Лаврентия Нежинцева, церковного старосты Леонтия Домашенко и некоторых членов попечительства» [2].

Школа грамоти з трирічним навчанням відкривається при Покровській церкві у 1898 р. Спочатку вона розміщувалася в орендованому приватному будинку (оренду-

НЕЖИНСЬКА СТАРОВИНА

вався за кошти цієї ж церкви). Згодом біля церкви була збудована цегляна споруда (21×8,5 м) церковнопарафіяльної школи, яка збереглася до нашого часу, має статус пам'ятки архітектури місцевого значення і входить до складу Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Навчальний рік у школі переважно починався у жовтні й закінчувався у квітні. Це було пов'язано з польовими роботами й випасом худоби.

У Покровській церковнопарафіяльній школі грамоту отримували переважно хлопчики. У тогочасному суспільстві домінували погляди, що для жінки освіта є зайвою; дівчаток із раннього дитинства привчали виконувати роботу по господарству. Шкільний вік у школі починався з 9 років. У Клірових відомостях Покровської церкви за 1902 р. зазначається, що з 1 жовтня до 1 грудня 1901 р. навчалось 15 хлопчиків і 9 дівчаток, через рік кількість учнів збільшилася – їх стало відповідно 22 і 11 [3]. Восени 1905 р., як звітував священник церкви Лаврентій Нежинцев у Конотопське земське відомство, в парафії Покровської церкви 9-річних дітей було чоловічої статі 18 і 18 жіночої, з яких до школи грамоти пішло навчатися лише 9 хлопчиків і 3 дівчинки [4]. Таку кількість учнів можна пояснити тим, що за навчання потрібно було платити кошти, «благодаря чему не особенно охотно родители отдают своих детей в школы». До того ж, у Батурині, крім трьох церковнопарафіяльних шкіл, була ще й земська школа «в которой ученикам выдаются бесплатно все учебные пособия» [5].

Щороку кількість церковнопарафіяльних шкіл збільшувалася. Але в єпархії були й такі села, де «церковноприходской школы, по нежеланию поселян учить детей своих грамоте нет, и в настоящее время нисколько не заботятся об обучении детей, несмотря на постоянное напоминание приходского священника о необходимости и пользе грамоты; но невежественное их состояние так упорно, что они на слова эти не обращают ни малейшего внимания», – як указувалося в парафіяльному літописі церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Ксьонзівки [6].

Матеріали Чернігівських єпархіальних відомостей свідчать, що діяльність опікунств та їх керівників, які доклали зусиль до благоустрою парафії, керівництво єпархії вшановувало державними нагородами, грамотами, подяками та благословеннями Святійшого Синоду. Так, священник Покровської церкви Батурина Лаврентій Нежинцев «за труды по устройству церкви и школы получил благословение и признательность Архипастыря» [7].

Наступним кроком у вирішенні соціальних питань було забезпечення казенними грошовими виплатами (пенсіями) священнослужителів та церковнослужителів.

Сільські священники отримували жалування в середньому 120–160 руб., псаломщики – від 30–40 руб. на рік. Причти церков мали в середньому по 30 десятин землі та причтовий капітал 300–1000 руб., з якого священник і псаломщик отримували певний відсоток прибутків. Покровська церква за розписом парафій відносилася до 5 класу, тобто згідно штату мала 1 священника й 1 псаломщика. З державної казни на платню причту виділялося 142 руб., з цієї суми священник отримував 106 руб., решту – псаломщик. Капітал церкви був більше – 500 руб. [8]. Такі суми виплат були сталими для церков Чернігівської єпархії і не тільки. У згаданій уже церкві Різдва Пресвятої Богородиці с. Ксьонзівки «причта положено по штату: священник, дьячок и пономарь. Жалованья получают они из казны: священник 120 руб., дьячок 36 руб. и пономарь 30 руб.» [9]. За результатами досліджень Полтавської єпархії краєзнавця Петра Яковенка, сільське ду-

ховенство церков Липоводолинського краю отримували таку ж саму платню. Проте, як зазначає історик Володимир Меша, з 9 парафіяльних церков у м. Полтаві священно- та церковнослужителі п'яти парафій зовсім не отримували жалування [10].

Слід зазначити, що духовенство причтів парафіяльних церков підросійської України відчутно краще фінансувалися державою, аніж єпархій етнічних російських територій. Так, у 1876 р. загалом у Російській імперії фінансувалося 58% парафіяльних церков, в Україні – 96% [11].

Одним із важливих аспектів матеріального забезпечення духовенства було надання пенсій (після завершення служіння в церкві) священно- та церковнослужителям і їх родинам.

Пенсійні виплати формувалися за рахунок 2% відрахувань із жалування духовенства та частини державних коштів. Таким чином, можна зазначити, що представники духовенства мали повне право на отримання пенсії як вкладники (згідно солідарної системи). Розмір виплат священників становив 130 руб. на рік, для священницьких удів – від 65 до 90 руб.

Священнослужителі та псаломщики, які прослужили від 20 до 30 років, отримували пенсію в розмірі третини окладу; ті, що прослужили від 30 до 35 років – дві третини окладу; хто мав стаж 35 років і більше – отримували пенсію в розмірі повного окладу. Так, у клірових відомостях Покровської церкви за 1902 р. значиться заштатний псаломщик Іван Джунковський, який прослужив на цій посаді 50 років. Йому передбачалася казенна пенсія у розмірі 30 руб. та «пособія 15 рублей в год», які він отримував із Чернігівського єпархіального опікунства [12].

Матеріальне становище у священницьких удів і дітей-сиріт, які були у парафії Покровської церкви Батурина, було стабільним. Удовам надавалася допомога за умови, якщо жінці було або більше 40 років, або й молодшим, які за станом здоров'я не могли себе забезпечити. Діти духовного стану, старші за 9 років, мали право за казенний кошт навчатися у духовних училищах. Наприклад, 36-річна дочка священника Покровської церкви Батурина Клавдія Лаврентіївна була вдовою. Щоб забезпечити себе і родину (мала 2 дітей), працювала вчителькою у церковнопарафіяльній школі с. Шаповалівки Конопотського повіту. Її 12-річний син Віктор навчався у 2 класі Чернігівського духовного училища на державному утриманні, а 11-річна дочка Надія отримувала освіту в Чернігівському єпархіальному училищі – також на державному утриманні. Також вони отримували допомогу від єпархіальної опіки у розмірі 15 руб. раз на рік [13].

Удовам священнослужителів і псаломщиків додатково призначалася пенсія в розмірі половини пенсії померлого чоловіка. Так, до парафії Покровської церкви Батурина належала 67-річна вдова «священника Григорія Бывалькевича, бывшего при Покровской церкви города Коропа и состоявшего на службе» 40 років, Олександра Федорівна. Вона отримувала за службу чоловіка казенної пенсії 65 руб. на рік [14].

Таким чином, проаналізувавши архівні та джерельні матеріали, можна зазначити, що на повсякденне життя парафіян Покровської церкви Батурина впливали різноманітні чинники. Одним із яких було функціонування при церкві парафіяльного опікунства, одним із основних напрямів роботи котрого була організація освітньої діяльності.

Матеріальне забезпечення духовенства Покровської церкви було – як для Чернігівської єпархії – цілком задовільним. Одним із напрямів соціальної діяльності церкви було належне забезпечення своїх парафіян. Особлива увага приділялася тим представникам духовного стану, які не мали матеріальних благ.

1. Блакитний М.М. Церковне та соціокультурне життя Північного Лівобережжя України за матеріалами періодичних видань Чернігівської єпархії (1861–1918). На правах рукопису. Чернігів 2019. С. 104.
2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 679, оп. 3, спр. 6, арк. 214 зв.
3. Там само, арк. 215.
4. Державний архів Сумської області, ф. 813, оп. 1, спр. 145, арк. 37.
5. Терех М.І. До історії розвитку освіти в Батурині на початку ХХ ст. // Сіверщина в історії України. К.; Глухів, 2009. Вип. 2. С. 154.
6. Парафіяльний літопис церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Ксьонзівки Чернігівської єпархії (1867–1915) / упоряд.: А.В. Морозова, О.Ф. Тарасенко; відп. ред. О.Б. Коваленко. Чернігів: ПАТ «ПВК» «Десна», 2017. С. 16.
7. ДАЧО, ф. 679, оп. 3, спр. 6, арк. 216 зв.
8. Там само, арк. 214.
9. Парафіяльний літопис... – С. 26.
10. Меша В. Матеріальне становище духовенства в Україні 1875–1900 років // Південний архів. Серія Історичні науки. 2008. Вип. 28–29. С. 321.
11. Там само.
12. ДАЧО, ф. 679, оп. 3, спр. 6, арк. 218.
13. Там само.
14. Там само.

Пільтай Н. Станове піклування у повсякденному житті парафії Покровської церкви Батурина (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

У статті проаналізовано особливості надання допомоги священнослужителям і парафіянам Покровської церкви Батурина. Досліджується належність виду соціальної допомоги від стану вого положення. Звертається увага на норми законодавства ХІХ ст. про покладання обов'язків по утриманню тих верств населення, які не здатні себе утримувати, на церкву.

Ключові слова: Покровська церква, парафія, Чернігівська єпархія, Батурин.

Piltai N. The esteemed charity in the daily life of the parish of the Intercession Church in Baturyn (late 19 – early 20 centuries)

The article analyzes the peculiarities of providing assistance to persons of clerical rank and ordinary parishioners of the Intercession Church of Baturyn. The affiliation of the type of social assistance to the class status is investigated. Attention is paid to the legislation of the XIX century on the imposition of responsibilities for the maintenance of those sections of the population who are unable to support themselves on the church.

Key words: Church of the Intercession, parish, Chernihiv Eparchy, Baturyn.

[надійшло до редакції: 14.06.2020]

УДК 94(477.51)(093.3)

Зоя СНИЖОК
(Батурин)

**Протистояння особистості та більшовицького
тоталітарного режиму в 20–30-х роках ХХ ст.
(на основі документів особового походження М.Ф. Боканя)**

Більшовицький тоталітарний режим формував у особистості потрібні для ефективного ним управління цінності, норми та зразки поведінки, але при цьому мав багатьох опонентів – людей з іншими переконаннями. Для детального вивчення світоглядного